

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (Марчук В. В.)	9
РОЗДІЛ 1 НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ (Москалюк М. Ф.)	12
1.1 Безпека як соціальна категорія: ретроспектива осмислення	12
1.2 «Національна безпека»: зміст поняття, різновиди та основні сутнісні характеристики	16
1.3 Конституційно-правові засади національної безпеки держави	23
1.4 Національна безпека України	25
Контрольні питання та завдання	31
Словник понять і термінів	32
Література	33
РОЗДІЛ 2 ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА (Дерев'янюк С. М.)	36
2.1 Державна безпека: поняття, структура, місце в системі національної безпеки	36
2.2 Правові основи забезпечення державної безпеки	42
2.3 Загрози державній безпеці	45
2.4 Забезпечення державної безпеки: поняття, засади	48
2.5 Державна політика у сфері державної безпеки: поняття, основні завдання і напрями	51
Контрольні питання та завдання	59
Словник понять і термінів	60
Література	63
РОЗДІЛ 3 ОСНОВИ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ (Мадрига Т. Б.)	65
3.1 Політична безпека: сутність поняття, структура, функції	65

3.2	Індикатори політичної безпеки.	72
3.3	Характеристика загроз політичній безпеці.	79
3.4	Організаційно-правові основи забезпечення політичної безпеки.	84
	Контрольні питання та завдання.	91
	Словник понять і термінів.	93
	Література.	94
РОЗДІЛ 4	ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ (<i>Доцяк І. І.</i>).	101
4.1	Економічна безпека як основа національної безпеки держави.	101
4.2	Структура економічної безпеки.	105
4.3	Економічна безпека України в умовах війни.	112
	Контрольні питання та завдання.	117
	Словник понять і термінів.	118
	Література.	119
РОЗДІЛ 5	ВОЄННА БЕЗПЕКА (<i>Климончук В. Й.</i>).	120
5.1	Сутність воєнної безпеки та її основні складові.	120
5.2	Воєнна безпека як об'єкт державної політики.	122
5.3	Воєнна безпека України.	125
	Контрольні питання та завдання.	135
	Словник понять і термінів.	136
	Література.	142
РОЗДІЛ 6	СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА (<i>Березовська-Чміль О. Б.</i>).	145
6.1	Теоретичні підходи до трактування соціальної безпеки.	146
6.2	Політико-правові основи формування соціальної безпеки.	150

6.3	Основні напрями та механізми забезпечення соціальної безпеки.	152	
6.4	Особливості забезпечення соціальної безпеки в умовах військових конфліктів.	157	
	Контрольні питання та завдання.	164	
	Словник понять і термінів.	165	
	Література.	167	
РОЗДІЛ 7 ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА			
ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ (Матвієнків С. М.).			169
7.1	Роль інформаційної безпеки держави в сучасному світі.	169	
7.2	Зміст, структура та складові інформаційної безпеки.	171	
7.3	Особливості та етапи розвитку системи забезпечення інформаційної безпеки держави.	179	
	Контрольні питання та завдання.	196	
	Словник понять і термінів.	197	
	Література.	199	
РОЗДІЛ 8 ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ			
(Голуб'як Н. Р.).			201
8.1	Війна як основний інструмент забезпечення безпеки. Витоки та формування безпекових систем.	201	
8.2	Геополітичний баланс та концепція рівноваги сил у ХІХ столітті.	204	
8.3	Перша світова війна та пошук механізмів колективної безпеки.	206	
8.4	Ядерна загроза та початок нової ери міжнародної безпеки.	209	

8.5	Формування військових альянсів у час холодної війни.	212
8.6	Кінець холодної війни та нові виклики.	218
	Контрольні питання та завдання.	222
	Словник понять і термінів.	223
	Література.	226
РОЗДІЛ 9 ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ, СУСПІЛЬСТВА, ГРОМАДЯНИНА (Липчук О. І.).		
9.1	Гуманітарна безпека: поняття, теоретичні підходи, стратегія.	228
9.2	Загрози національній безпеці в гуманітарній площині.	233
9.3	Особливості забезпечення гуманітарної безпеки в сучасній Україні.	239
	Контрольні питання та завдання.	248
	Словник понять і термінів.	249
	Література.	251
РОЗДІЛ 10 РЕЛІГІЙНА БЕЗПЕКА (Мищук А. І., Мищук М. Б.).		
10.1	Система взаємовідносин політики та релігії, сутність поняття «релігійна безпека».	253
10.2	Система забезпечення релігійної безпеки.	257
10.3	Загрози релігійній безпеці.	264
10.4	Релігійна безпека України.	269
	Контрольні питання та завдання.	276
	Словник понять і термінів.	277
	Література.	279

РОЗДІЛ 11 ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА	
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ (Кобець Ю. В.).	282
11.1 Поняття екологічної безпеки:	
основні теоретичні підходи.	283
11.2 Екологічна безпека як глобальна	
проблема сучасного світу.	
Міжнародна екологічна безпека.	290
11.3 Загрози у сфері екологічної безпеки	
та їх вплив на стан національної безпеки України.	302
Контрольні питання та завдання.	312
Словник понять і термінів.	314
Література.	320
РОЗДІЛ 12 КУЛЬТУРНА БЕЗПЕКА	
ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ	
БЕЗПЕКИ (Ломака І. І.).	323
12.1 Теоретико-методологічні засади	
дослідження культурної безпеки.	324
12.2 Виклики та загрози культурній	
безпеці в сучасному світі.	332
12.3 Механізми протидії загрозам	
культурної безпеки держави.	338
Контрольні питання та завдання.	343
Словник понять і термінів.	344
Література.	346
РОЗДІЛ 13 КІБЕРБЕЗПЕКА В СИСТЕМІ	
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ (Геник М. А.).	347
13.1 Кіберпростір як нова сфера	
глобального суперництва.	347
13.2 Поліваріантність дефініції	
поняття кібербезпеки.	349

13.3	Класифікація кіберзагроз	352
13.4	Методи кіберзахисту.	357
13.5	Перспективи і загрози, пов'язані з розробкою штучного інтелекту.	359
	Контрольні питання та завдання.	364
	Словник понять і термінів.	365
	Література.	368
	ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.	370

ПЕРЕДМОВА

Національна безпека є досить складним політичним, економічним і соціальним явищем та характеризується багатогранним і комплексним впливом на життєдіяльність суспільства, інститутів держави та кожної людини. В умовах широкомасштабної російської агресії проти України, коли територіальна цілісність та суверенітет нашої держави опинилися під реальною загрозою знищення, забезпечення національної безпеки стало найважливішою функцією держави, справою усього Українського народу. Зростання різних чинників небезпек, які набули системного характеру, мають різноплановий прояв у багатьох сферах суспільного життя, а також внутрішній та зовнішній характер. Виокремити серед них, зокрема, можна політичні, економічні, військові, інформаційні, соціальні, культурні, релігійні та інші. Сукупність внутрішніх і зовнішніх проблем, неоднозначний вплив процесів глобалізації, загострення боротьби між державами за ресурси та ринки збуту, в якій все частіше надається пріоритет силовим методам у розв'язанні конфліктів, поглиблюють безпекові загрози. В таких реаліях і умовах стрімко змінюється побудова системи глобальної, регіональної та національної безпеки. Це зумовлює необхідність ґрунтовного вивчення концептуальних засад національної безпеки, які здійснюють вплив на її забезпечення в контексті системного осмислення політики держави й інститутів громадянського суспільства України. З огляду на це в Карпатському університеті імені Василя Стефаника для підготовки фахівців першого освітнього рівня (бакалавра) за спеціальністю 052 «Політологія» започатковано викладання освітньої програми «Політологія. Національна безпека України». Її успішному вивченню й має слугувати цей посібник.

В основу посібника покладена ідеологія системного осмислення взаємопов'язаних проблем національної безпеки та переходу від її теоретичних підвалів до практичного застосування фахівцями, які здійснюють наукові дослідження у вказаній сфері, а також тими, на яких покладаються експертно-аналітичні й консультативно-дорадчі завдання щодо розробки

та реалізації безпекової складової державної політики України. Це зумовило й відповідну структуру посібника. В окремих розділах викладено теоретичні основи та систематизовано накопичені знання, що стосуються сучасних поглядів щодо природи феноменів «небезпека» та «безпека», еволюції уявлень про сутність безпеки як суспільно-політичного явища, підходів до наукового дослідження сутності феномену «безпека», сутності, класифікації та ієрархії національних інтересів. Детальна увага приділяється систематизації різних підходів до з'ясування змісту поняття «національна безпека», термінів які вживаються та означенню її структурних різновидів у нормативно-правових актах; аналізу змісту понять «загроза», «виклик» і «ризик» у теорії національної безпеки; аналізу організаційно-функціональної структури, завдань та принципів, на яких ґрунтується формування та функціонування системи забезпечення національної безпеки в сучасних умовах державотворення. Також проаналізовано глобалізаційно-інтеграційний контекст проблеми забезпечення національної безпеки, а саме: вплив економічних та політичних процесів на державний суверенітет у контексті реалізації життєво важливих фундаментальних національних інтересів України. Розгляд цих питань дозволяє комплексно дослідити основні проблеми, які виникають при розробці та реалізації безпекової складової державної політики України.

У посібнику проведено аналіз основ політики національної безпеки України та організаційно-правових засад щодо її реалізації крізь призму її ключових складових: державної, політичної, економічної, воєнної, соціальної, інформаційної, гуманітарної, релігійної, екологічної, культурної та кібербезпеки. Розглянуто основні підходи до розробки державної безпекової політики, її принципи, пріоритети, основні завдання та повноваження суб'єктів забезпечення національної безпеки. У кінці кожного розділу наведено питання для самоконтролю, а в кінці посібника – тезаурус, ознайомлення з яким буде досить корисним для засвоєння навчального матеріалу. При написанні посібника автори спиралися як на власний досвід, так і на праці

зарубіжних та українських вчених, що відображає список використаних джерел.

Таким чином, у посібнику акцентовано увагу на інституційних засадах національної безпеки, а його особливістю є осмислення сукупності чинників, що характеризують безпековий вимір сучасного етапу цивілізаційного розвитку. Системне врахування зазначених чинників дозволить суттєво підвищити ефективність безпекової складової державної політики України та реагування на загрози її національним інтересам.

Автори висловлюють глибоку й щирю подяку своїм колегам та шановним рецензентам за зауваження і пропозиції, які надійшли від них під час редагування остаточного варіанта тексту посібника.

*Марчук В. В., доктор історичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук
Прикарпатського університету імені Василя Стефаника*

РОЗДІЛ 1

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Москалюк М. Ф.

1.1 Безпека як соціальна категорія: ретроспектива осмислення

У найбільш зрозумілому трактуванні **безпека** – це стан, коли ніхто і ніщо нікому не загрожує. Її слід розглядати як активну «діяльність людей, суспільства, держави та світового співтовариства для виявлення, запобігання, послаблення, усунення та відвертання загроз, які можуть призвести до втрати, знищення матеріальних і духовних цінностей, або перешкодити прогресивному розвитку». Наявність безпеки є необхідною умовою існування особи, соціальної групи, держави та світового співтовариства. Щодо поняття «безпека» є загалом три основні концептуальні підходи:

- відсутність загроз системі;
- захищеність системи від наявних та ймовірних загроз;
- загрози існують завжди, вони негативно впливають на систему, але вжиті заходи мінімізують їхній вплив та забезпечують стабільність і розвиток.

Аналіз поняття «безпека» (а він, як правило, носить міждисциплінарний характер) насамперед враховує наступні аспекти: *«концептуальний* (онтологічні і гносеологічні основи безпеки); *практичний* (безпека як відображення певних потреб у життєдіяльності особи, суспільства, держави або міжнародної спільноти); *ціннісний* (філософія безпеки, культура безпеки тощо)».

Осмислення поняття «безпека» неможливе без розуміння сутності іншого поняття-антипода – **«небезпека»**, яке спрямоване на заперечення існування будь-якого живого організму,